

Egy megye központi könyvtári ellátásának hazai lehetőségei NDK-beli tapasztalatok alapján

HALÁSZ Béla

A Német Demokratikus Köztársaság közművelődési könyvtárügye sokban hasonlít a magyarhoz. Vannak azonban szembevetendő különbségek is. Az egyik ilyen a megyei közművelődési (állami) könyvtári hálózat fokozottabb centralizációja. 6-7 évvel ezelőtt több megyében a megyei könyvtár székhelyén működő különböző könyvtárak összevonásával ugynevezett tudományos általános könyvtárakat hoztak létre. Ilyen szervezeti keretben működik például a potsdami (új épületét 1974-ben avatták) és a schwerini "Wissenschaftliche Allgemeinbibliothek". A központositásnak természetesen más jelei is vannak, ezért érdemes az egyik megyei hálózat tevékenységét részletesebben is megvizsgálni. Mivel Schwerinben évek óta működik a központi könyvellátási rendszer, s azt 1975-ben módomban volt személyesen is tanulmányozni, ennek a bemutatása látszik indokoltnak. Azt nem kell bizonygatni, hogy a centralizáció hazai könyvtárügyünknek is aktuális kérdése ma. De így van ez külföldön is a szocialista országokban, ahogy arról a hazai és külföldi szak-sajtóból gyakran értesülhetünk az utóbbi időben.

A schwerini Tudományos Általános Könyvtár

Az egykori mecklenburgi tartomány keleti része, Schwerin megye dombos, tavakkal, folyókkal sűrűn szabdalt, a Dunántulhoz hasonló vidék. Veszprém megyével különösen sok a közös vonása, hiszen a Schweriner See az NDK második legnagyobb tava, a kulturális hagyományok pedig itt is igen régiiek (középkori főiskolák, könyvtár). Számunkra döntő azonban, hogy szintén kistelepülésszerű megyéről van szó. A városok között vannak 5-10 ezer lakosúak, a falvak lélekszáma pedig 500-1500 között mozog. A könyvellátás tehát nem kis nehézségekbe ütközik és központi kérdésnek számít.

A tudományos általános könyvtárat 1969-ben hozták létre az egykori "Mecklenburgische Landesbibliothek", a "Stadt- und Bezirksbibliothek" és a "Kreisbibliothek Schwerin-Land", tehát egy tudományos, egy megyei és egy járási könyvtár összevonásával. A könyvtár alapszabályában, amit a megyei tanács kulturális osztálya adott ki, a többek között ez áll (nyersfordításban): "A Schwerin megyei Tudományos Általános Könyvtár általános nyilvános könyvtár. Fenntartója a városi tanács (!). A megyei könyvtárszervezet központja. A szocialista személyiség és a nemzeti műveltség kifejlesztésének szolgálatában áll, vagyis feladata:

- A lakosság, az üzemek és az intézmények széleskörű és gyors ellátása irodalommal a városban és a megyében.
- A tudományok elsajátításának és a képzésnek a segítése, különös tekintettel a serdülő ifjuságra.
- Mecklenburg vidék helytörténeti irodalmának gyűjtése, feltárása és rendelkezésre bocsátása.
- A megyei könyvtári rendszer továbbfejlesztése, a tudományos-módszertani munka irányítása.

Ezeknek a feladatoknak a megoldását a gyűjtemény, annak feltárása és a könyvek, folyóiratok, újságok, kották és hangszalagok rendelkezésre bocsátása biztosítja.

A könyvtár elősegíti a tudományos és gazdaságpolitikai feladatok megoldását és jó atmoszférát teremt az olvasáshoz, tanuláshoz sokoldalú könyvtár- és irodalompropaganda segítségével. Differenciált tájékoztató tevékenységet fejt ki. A megyei tanács kulturális osztályának megbízásából az állami általános nyilvános könyvtárak politikai-ideológiai és szak-módszertani irányítója. Kooperációs kapcsolatban áll a megyei tájékoztatási és dokumentációs intézményekkel, a szak- és szakszervezeti könyvtárakkal.

Tevékenységét összehangolt rendszerben fejt ki, melynek részei:

- központi gyűjtemény és tájékoztatási centrum,
- a városi könyvtár a hálózathoz tartozó fiókkönyvtárakkal és kölcsönző állomásokkal,
- a járási könyvtár a körzeti könyvtárak rendszerével,
- a tudományos és módszertani osztály,
- technikai osztály.

A könyvtár a megyei könyvtári rendszer szolgálatában áll. Megvásárolja és feltárja a gyakorlatban szükséges irodalmat, irányítja a könyvcserét és a könyvtárközi kölcsönzést. Gyűjti a mecklenburgi helytörténeti anyagot (3 megyére vonatkozóan)...

Központi katalógusban tárja fel a rendelkezésre álló tudományos irodalmat, a cédulákat megküldi a rostocki központi mecklenburgi katalógusnak.

A könyvcserét megyén belül, valamint a hazai és nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést közvetlen "házhoz szállítással" végzi. Saját állományából rendszeresen közlekedő könyvtári autóval letétet biztosít (Kurierdinst). Szoros kapcsolatban áll a rostocki Egyetemi Könyvtárral és a könyvcserét, könyvtárközi kölcsönzést irányító más könyvtárakkal."

Szó esik még az alapszabályban a könyvtár jogállásáról, az állománygyarapításról (gyűjtőkör), az állományfeltárásról és tájékoztató szolgálatról, a könyvtár- és irodalompropagandáról, a módszertani és igazgatási munkáról. A lényeg az, hogy a város könyvtárainak az összevonásával egységes könyvtári szervezetet hoztak létre, melynek irányítója egy különálló adminisztratív osztály (módszertan és igazgatás). Ez a szervezet az egész megyére vonatkozóan biztosítja a könyvek központi beszerzését, felszerelését és szállítását. Saját központi gyűjteményének rendelkezésre bocsátásával pedig lehetővé teszi az egész megyében a magas színvonalú, tudományos igényű könyvtári szolgáltatást. Az igazgatóság összefogja a város különböző pontján lévő könyvtárak munkáját és a megyei hálózatét. Az épületben működik az a technikai osztály, amely a könyvrendelést bonyolítja; elvégzi a könyvek szerelését (ebbe beletartozik a könyvek tartósító szintelen lakkal való bevonása is) és gondoskodik a szállításról. Itt van az autók telephelye, amelyek közül az egyik minden nap futárszolgálatot teljesít. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy hetente egyszer minden városi- járási könyvtárba eljutnak, de járnak Rostockban is a könyvtárközi kölcsönzési kérések intézéséért.

A vidéki járási könyvtárak a szerzeményezést azonban maguk végzik. A technikai lebonyolítás centralizálása lényegesen lerövidíti a könyvek átfutási idejét a megjelenéstől a könyvtári polcra kerülésig. Igaz az is, hogy mivel a könyvtárak a nálunk megszokottnál nagyobb "szériákkal" dolgoznak (egy-egy műből 20-30 példányt is vesznek egy könyvtár számára), így egyszerűbb a lebonyolítás. Gyorsítja a folyama-

tot az a szellemes megoldás is, hogy a kéziratról készült recenzió a könyv megjelenésével egyidőben a könyvtárosok rendelkezésére áll. Ezekre a fogásokra azért is szükség van, mert az NDK-ban nincs magyar értelemben vett Könyvtárellátó.

A Könyvtárellátó Vállalat léte azonban nem kérdőjelezi meg a központosítást, ellenkezőleg, erősíti. Két okból is:

1. A vállalat jelenlegi formájában nincs feladata magaslatán. Egy 1975-ben Veszprém megyében végzett felmérés adatai szerint a vizsgált községi könyvtárakban a megrendelt, de nem szállított művek közül minden negyedik törzsanyag volt. A kihuzott művek aránya pedig elérte a 16-20 százalékot. (Vö.: Varga Béla: A könyvtári könyvellátás gondjai és elképzelés azok megoldására Veszprém megyében. Kézirat.)

2. Mivel minden könyvtár (a legkisebbek is) szerződéses viszonyban állhat a vállalattal, eleve reménytelen és lehetetlen az azonos szintű szolgáltatás. Bár nyilvánvaló, hogy erre nincs is mindig szükség, a gyakorlat szerint rangsorolni kell a könyvtárakat, ami azt jelenti, hogy a községi könyvtárak már semmit sem kapnak. A sorrend megállapítása pedig rengeteg buktatót hordoz magában. Ha a vállalattal szemben egy egész könyvtári szervezetet képviselő tekintélyes intézmény áll, háta mögött kellő technikai és anyagi alappal, a viszony merőben más. Nem egyoldalú függőséget, hanem kölcsönös érdeket jelent.

Nem lebecsülendő a nagyobb tételekben történő szállítás előnye sem (idő, munkaerő, szállítási költség, stb. megtakarítás), hiszen nem mindegy, hogy 1000 kötetet egy helyre, vagy 15-re kell csomagolni, adminisztrálni és elszállíttatni.

De más indokok is vannak. Érdemes megnézni a gyakorlatban a főfoglalkozású könyvtárossal működő községi (körzeti) könyvtárak szerzeményező tevékenységét. Nagyon sok helyen az a szokás, hogy a kitöltött rendelőjegyzéket a könyvtárosnak a járási szerepű könyvtárba kell küldeni, ahol azt az egyik módszertani munkatárs át nézi és kijavítja (!?). Jobb esetben egy központi nyilvántartással a háta mögött (meg tudja nézni: a másodkiadások megvannak-e ?), de nagyon gyakran anélkül. Beír és kihuz különböző színű ceruzákkal, amihez még hozzájönnek a könyvtárellátó jelei, aminek következtében a könyvszállítmány megérkezésekor egy rejtvénynek beillő kísérőjegyzéket kap kézhez és komoly munkájába kerül annak kiderítése: miért éppen azokat a műveket kapta meg? A szerzeményezés szakmai irányítása ebben az esetben viszájára fordul és komoly akadálya lesz a tervszerű, átgondolt állományépítésnek. A kérdés, azt hiszem, magától értetődően adódik: ha még a főfoglalkozású községi könyvtárosok szerzeményező tevékenysége is illuzórikus (nem is beszélve a tiszteletdíjasokról!), és gyakorlatilag a járási könyvtár végzi azt, nem lenne célszerűbb és gazdaságosabb közvetlen feladatává tenni?

Tehát a schwerini példából azt a tapasztalatot vonhatjuk le, hogy a szerzeményezés centralizálása bizonyos ellátási körben ésszerű és szükséges. Ennek meghatározása, a módszerek megválasztása már eltérő lehet társadalmi, gazdasági, politikai és más tényezők hatásának következtében. Az ellátási rendszerben központi szerepet játszanak a járási könyvtárak. Ezek közül egynek a bemutatása szükségesnek látszik.

A ludwigslusti Járási Könyvtár

Történelmi levegőjű kisváros, a mecklenburgi hercegek egykori székhelye. 13 000 lakosa van, az egész járásnak is csak 64 000. A községek 4-500 lélekszámúak. A szerzeményezést a könyvtár maga végzi, de a beszerzést a schwerini bonyolítja

le. A 39 falu ellátását 8 körzeti könyvtár biztosítja összesen 66 központi és fiókkönyvtárban, kölcsönző állomáson.

Minden anyagi forrás a járási könyvtárnál van összevonva, a főfoglalkozásuk bére is! A körzeti könyvtárak (Zentralbibliothek) könyvcseréjét központilag végzik, átlagban évi két alkalommal (?). A tagkönyvtárak könyvcseréjének lebonyolítása pedig a körzeti könyvtáros feladata. Ez azt jelenti, hogy az egész megyére szóló központi ellátási rendszerben jelen van és elvben működik egy kisebb: a körzeti ellátás is. Ennek az a gyakorlati következménye, hogy a járási könyvtárakig minden rendben van; a körzeti könyvtárak is megfelelnek a társadalmi elvárásoknak, mint a székhelyük ellátását biztosító intézmények. Területi feladataikat azonban képtelenek megoldani, a tagkönyvtárak mostohák maradnak. Krónikusnak mutatkoznak azok a tünetek, amelyek a hazai körzeti ellátási rendszert is egyre jobban megkérdőjelezzik. Csak a legszembe-tűnőbbeket sorolom fel: megoldatlan a rendszeres csere megfelelő szállítóeszköz hiányában. A tagkönyvtárak többsége nem üti meg a könyvtár mértékét. A ludwigslusti járásban meglátogatott "intézmények" 2-300 kötet esetlegesen összeállt könyvanyagból álltak, mindenfajta feltárás és rendszerezés nélkül.

Nincs élő kapcsolat a központi könyvtárakkal. Az egy, vagy legjobb esetben 2 munkatárssal működő körzeti könyvtárak képtelenek a helyi problémák helyszínen történő megoldására, hiszen még a nyilvános szolgálat biztosítása is gondot okoz saját könyvtárunkban (betegség, tanulmányi szabadság, értekezlet, stb.). Ezért a feladatok többségét a járási könyvtár központilag végzi. Szervezi az NDK-ban igen hangsúlyosan kezelt könyvtár- és irodalompropagandát, a képzést és továbbképzést, az állományfeltárást és a bibliográfiai tevékenységet, a központi szolgáltatások közvetítését, stb. Vagyis a körzeti könyvtár tulajdonképpen egy nagyon könnyen kiiktatható láncszem.

A hazai gyakorlattól eltérően a járási könyvtár nemcsak a körzeti könyvtárak feladatait végzi összevontan a központban, hanem rendelkezik a járás rendelkezésére álló összes anyagi eszközzel is. Ennek az utnak követése a tanácstörvény szellemének ismeretében nem látszik valószínűnek. De biztos-e, hogy a könyvbeszerzési keretek egyszerű járási szintű összevonása jobb könyvellátást is jelent? Az NDK könyvtárainak anyagi lehetőségei köztudottan jobbak a hazainál, ezért nagyon tanulságos az a statisztika, amely Schwerin megye állami könyvtárainak könyvállományát tartalmazza az 1974-es állapotnak megfelelően. (Bibliotheksstatistik 1974. Staatliche Allgemeinbibliotheken und Gewerkschaftsbibliotheken des Bezirkes Schwerin) A füzet a szak-szervezeti könyvtárak adatait is tartalmazza. Ezek elemzésébe azonban - bármennyire is érdekes lehetne - most nem lehet belemélyedni.

AZ ÁLLAMI ÁLTALÁNOS KÖNYVTÁRAK ÁLLOMÁNYA
SCHWERIN MEGYE

Járás	Összes állomány	100 lakosra	100 olvasóra jutó kötet
Bützow	75 444	240	723
Gadebusch	52 078	194	675
Güstrow	145 050	201	601
Hagenow	143 770	190	629
Ludwigslust	109 786	174	572
Lübz	72 711	205	642
Parchim	70 775	170	581
Perleberg	113 648	139	531
Schwerin-Land	64 092	180	614
Sternberg	50 788	203	847
Járások összesen	898 142	184	616
Schwerin város	599 641 !	577 !	2 643 !
Megye összesen	1 497 783	253	890

A megyei átlag 2,53 kötet lakosonként. Figyelembe kell venni azonban Schwerin kiugró eredményét (a közel 600 ezer kötet 90 százalékát a mecklenburgi tudományos könyvtár állománya teszi ki), amely erősen javítja a statisztikát. Jellemzőbb a járási adat, az 1,84, amely nem éri el a magyar átlagot. Azt is tudni kell, hogy Schwerin megye eredményei alapján az 1-2. helyen áll a megyei könyvtárak rangsorában. Az is kétségtelen, hogy a megyei rendszer lényege éppen az, hogy a megyei tudományos általános könyvtár átfogó hatókörü. Kérdés azonban, hogy a régi tudományos gyűjtemény igénybevétele milyen mértékű.

Az látszik járható utnak, hogy feltétlenül biztosítani kell egy központi könyvbeszerzési keretet, de nem feltétlenül mechanikusan kirótt pensumok alapján. Ennek biztosítása azonban ma még megoldatlan feladat és a legkomolyabb akadály lehet egy megye központi ellátási rendszerének megvalósításában. Helyesnek látszik ugyanis az elv, miszerint a megyei ellátási rendszer a járási (vagy volt járási) könyvtárakra épül. Ezt az elvet természetesen a hazai viszonyoknak megfelelően kell adaptálni. A legfontosabb megszivlelendő tanulság: a körzeti könyvtári rendszert fenntartani nem szabad, nem lehet ebben a formában. Központi ellátóhelyeket kell létrehozni a volt járási könyvtárakra alapozva, de nem ragaszkodva mereven a területi és hatásköri tényezőkhöz. A könyvbeszerzés megyei centralizálása nem látszik megvalósíthatónak, de nem is feltétlenül szükséges. Ha a járási szerepű, vagy a városi könyvtárak meg tudják valósítani a központi ellátás feltételeit, kiiktatható.

A báziskönyvtárak és a Könyvtárellátó Vállalat viszonyában pedig akkor áll be jelentős fordulat, ha a szakmai és az üzleti kérdéseket különválasztják. Gyakorlatilag: a katalóguscédulákat, a jelzetelést valamelyik központi könyvtár készíti, a Kollektor csak értékesít. Az elsőre az NDK-ban van példa, hiszen cédulakészítéssel például a berlini Városi Könyvtár foglalkozik.

Van még egy megszivlelendő dolog a schwerini könyvtári hálózat gyakorlatából. Ez a módszertani-irányító tevékenység hatékonysága. Az alapszabály szerint a könyvtár hatásköre a megyei hálózatban meghatározó szerepű. Meggyőződésem, hogy a

könyvtári szakfelügyelet ilyen irányú továbbfejlesztésével lehet elérni ezt a nagyon is kívánatos helyzetet.

De nem árt vázlatosan leírni - felhasználva a német tapasztalatokat - hogy milyen egy megyei központi ellátási rendszer. Báziskönyvtárak kialakítása látszik célszerűnek, amelyek ellátják a megye községeinek többségét, miközben az itt működő helyi könyvtárak ellátóhelyekké lesznek. Ezekben a könyvtárakban biztosítani kell a korszerű törzsállományt, vagy alapállományt és az ugynevezett mobil állomány gyors mozgását. Ennek személyi, tárgyi feltételei vannak, amelyeket központilag kell előteremteni.

A lényeg: nem formális, vagy csak elméletben létező cseréken alapuló hálózatot, hanem a jelentkező konkrét társadalmi igényeket az egész állomány gyors mobilizálásával kielégíteni tudó rendszert kell létrehozni, amelynek tagjai bizonyos alapellátásra maguk is képesek. Ezt az elképzelést művelődéspolitikai, gazdasági és társadalmi érvek egyaránt igazolják.

A schwerini könyvtár eredményei pedig arra biztatnak, hogy ezzel az ellátási formával komolyan foglalkozni kell.